

Чижевський Борис Григорович,
кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу економіки та управління
загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України;
Заслужений працівник освіти України.
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-7878-1180>
chyzhevskyyi.bq@gmail.com

**Пріоритетні напрями розвитку творчо
обдарованої особистості в сучасних умовах**

Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 22–28 жовтня 2025 року) / Упоряд.: М. С. Гальченко, В. М. Шульга. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. – с. 1277-1284. <https://iod.gov.ua/content/events/77/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-onlayn-konferenciya-obdarovani-diti---skarb-naciyi-publications.pdf?1763196634.1291>

Анотація: Окреслено пріоритетні напрями розвитку обдарованої особистості в сучасних умовах під час навчання і виховання в гімназіях та ліцеях.

Ключові слова: дитина, учень, навчання, виховання, вивчення, самовиховання, учитель, гімназія, ліцей.

Summary: The priority directions of development of a gifted personality in modern conditions during education and upbringing in gymnasiums and lyceums are outlined.

Keywords: child, pupil, education, upbringing, learning, self-education, teacher, gymnasium, lyceum.

Сучасні діти та учні України прагнуть здобути якісну освіту, опанувати компетентностями та відшліфувати професіоналізм в умовах війни, пандемії, керованих – турбулентності, хаосу, дифузії, злиденності, економічної, фінансової, демографічної криз, конфліктів та протиріч. Зазначені проблеми поглиблюються тим, що із сфери науки і освіти України вилучається найкращі здобутки й досягнення та нав'язуються другорядні ідеї, технології, форми і методи або апробовані під час поневолення країн Африки, Латинської Америки, Азії, які передбачають знищення будь-якої нації, народу та не потребують атомних бомб, ракет далекого радіусу дії, високоточної зброї, а передбачають зниження якості освіти, дозвіл обману учнів під час екзаменів, злиденну й мізерну зарплату та низький соціальний статус учителів і науковців (час – коли заробітна плата учителя прирівнювалася до середньої заробітної плати у промисловості, а – професора і академіка була в двічі більшою від заробітної плати високооплачуваного міністра канув в минуле), культура і освіченість стали необов'язковими.

Метою таких нововведень є формування майбутнього для українців в якому: пацієнти помирають від рук лікарів; приміщення руйнуються від рук архітекторів, інженерів, технологів, прорабів; гроші втрачаються від рук економістів, фінансистів, банкірів; справедливість втрачається в руках, слідчих, юристів і суддів. Знищення, крах науки і освіти – це крах нації, загибель народу, втрата ними суверенітету, самостійності й самодостатності.

Творча обдарована особистість за допомогою науки, освіти, знань, практичних умінь і навичок, компетентності та професіоналізму має прикласти максимум зусиль для недопущення розвитку вищезазначеного сценарію в демократичній європейській цивілізованій свободолюбивій Україні.

Саме тому підрастаюче та молоде покоління українців мають орієнтуватися та брати за взірць рівень мислення, творчу копітку працю, стиль роботи провідних науковців, конструкторів, космонавтів, інженерів, письменників, митців, таких як Микола Амосов, Олег Антонов, Володимир Вернадський, Віктор Глушко, Михайло Грушевський, Михайло Драгоманов, Леонід Каденюк, Георгій Кістяківський, Юрій Кондратюк, Сергій Корольов, Антон Макаренко, Борис Олійник, Микола Пирогов, Борис Патон, Євген Патон, Іван Пулюй, Микола Семашко, Ігор Сікорський, Григорій Сковорода, Василь Сухомлинський, Петро Тронько, Дмитро Чижевський, Костянтин Ушинський, Володимир Хавкін та ін., які були віруючими та стійкими і твердими в своїх поглядах, переконаннях, цінностях.

Наприклад, Борис Патон в одному із інтерв'ю говорив: “У нас в Національній Академії Наук є вчені, що вірять в Бога. Я радий, що вони вірять в Бога, ніхто не сміє їм забороняти це робити. Кожен може вірити в Бога та ходити до Церкви.

Я, наприклад, переконаний, що віра приносить добрі плоди. Віра в Бога виховує людину, дає їй духовний початок. Щира, справжня віра не дозволяє людині скотитись та стати породженням зла.

Справжня віруюча людина не може бути заздрісною, жадібною, зрадником, корупціонером, бандитом або рекетиром”[11].

В українського народу споконвіків цінувались духовність, моральність, культура, освіченість, доброта, порядність, чесність, талант, майстерність і професіоналізм творчо обдарованої особистості, її відданість ідеалам українському народу, а також праведна й щиросердна праця, розум, порядність, чесність і доброта.

Бог дарує кожній людині талант та наділяє її: душею, щоб вона могла осягнути єдність із Господом Богом нашим та співпереживати із іншими; тілом, щоб вона могла відчувати гармонію й красу світу та природи; серцем, щоб вона могла думати, мислити, любити та не залишатися байдужою до чужого горя, до чужих проблем; руками, щоб вона могла творити добро; очима, щоб вона бачила проблеми та нужденних; вуха, щоб вона чула коли її просять про допомогу; язик, щоб вона могла утішити, розрадити, заспокоювати інших; ноги, щоб вона спішила на допомогу іншим; електромагнітне поле, щоб вона могла компенсувати проблеми інклюзії; розум, щоб людина розуміла, аналізувала, усвідомлювала все це та знаходила богоугодні шляхи для вирішення проблем, недопущення та подолання криз, конфліктів, протиріч, а також завершення

війни та забезпечення бажаного, стійкого, довготривалого, очікуваного Миру. На цій основі має розвиватися українська Школа.

Тридцяти п'ятирічна практика розвитку гімназій, колегіумів, ліцеїв з організації навчання і виховання творчо обдарованих дітей та учнів також підтверджує праведність обраного шляху та свідчить про те, що з часом виникають закономірності коли в одному науково-освітньому, культурно-інтелектуальному середовищі проявляються особистості: перші, які вийшли на новий рівень розвитку; другі – залишилися на тому ж самому рівні розвитку; треті – відстали в своєму розвитку; четверті – зійшли із дистанції; п'яті – рік-два штурмували науково-освітні вершини в інших типах закладів освіти, у тому числі, за допомогою кращих вчителів, батьків, репетиторів, наставників і вирішили продовжити своє навчання в ліцеї за відповідним профілем та/або спрямуванням. Цей досвід необхідно врахувати під час організації навчання і виховання творчих обдарованих дітей та учнів у гімназіях, ліцеях, які отримали новий статус та завдання визначеними законами України “Про освіту”, “Про повну загальну середню освіту”, положеннями “Про ліцей”, “Про опорний заклад освіти”.

Під час організації навчально-виховного процесу творчих обдарованих дітей та учнів організатори освіти та керівники закладів освіти України, як правило, пам'ятають, що справжнє розуміння приходить через віру, покірність, сумирність, простоту та послух Божому Слову, а також через наставлення мудрих людей – батьків, родичів, учителів, наставників, старійшин та професійних майстрів своєї справи, які охороняють Любов, Богатство, правду, Істину, справедливість, інституційну та родинну й народну пам'ять. Саме тому важливо особисто та колективно старанно вивчати Святе Писання, роздумувати про нього і застосовувати його у житті, щоб стати досконалою Божою людиною з світлими помислами, люблячим серцем, чистими руками. Страх Господній є початком мудрості, тому слід шукати Бога та Його правду, Істину в навчанні, вихованні, самовихованні та не дозволяти своєму духу, своїй душі, своєму тілу розслаблятися, лінуватися та байдикувати.

Під час управління гімназіями, ліцеями, у тому числі які мають статус загальнодержавного, відомчого, регіонального необхідно створити таке науково-освітнє, культурно-інтелектуальне середовища, коли кожний гімназист, ліцеїст прагне не тільки подолати наукові вершини, оволодіти компетентностями, опанувати професійними азами і секретами, а й прагне бути дійсно мудрою людиною з людськими якостями.

Саме тому сучасний учень, за допомогою учителів, батьків має прагнути піднятися на вершину мудрої творчої обдарованої особистості із лідерськими якостями. Сходження на вершину мудрості передбачає оволодіння творчо обдарованою особистістю такими секретами:

- мудра людина з раннього дитинства вчиться оберегати та розвивати духовне, моральне, культурне, біологічне, фізіологічне, інтелектуальне, психологічне своє здоров'я, а також здоров'я своїх рідних, друзів, близьких, підлеглих, колег, учнів, соратників та служить прикладом у вирішенні цього завдання впродовж усього творчого життя;

- сім'я, родина з малку привчає своїх дітей до організації системи благодатного, калорійного, якісного харчування та вживання екологічно чистої питної та використання технічної води;

- їм потрібна постійна підтримка, допомога з урахуванням того, що вони не потребують схвалення своїх дій, адже їхня впевненість народжується із середини, а не на основі оплесків, у той же час їм не байдужі заслужені похвала, заохочення, підтримка та визнання;

- мудра особистість ніколи не призупиняє процес пізнання та навчання, вивчення, саморозвитку, самовиховання – навіть у тиші. Кожний момент – це урок та крок до подолання нових перешкод, розв'язання нових, у тому числі, складніших завдань. Кожне мовчання – це вивчення звичайної або складної ситуації, закономірності. В епоху цифрових технологій та штучного інтелекту особливо є важливим введення мінімум 15-хвилинного мовчання-тиші із закритими очима, а перед розв'язанням складного завдання (наприклад написання творчої роботи в рамках Малої академії наук України, підготовки до участі в тестуванні, екзаменах, олімпіадах, змаганнях, турнірах, у тому числі регіональних, загальнодержавних, міжнародних і т.п.) мінімум годинної тиші, щоб відшліфувати свої знання та спланувати алгоритм дій виконання поставленого задання. В день перед виконанням творчої роботи – контрольна, залік, екзамен, змагання, турнір з 18-00 і до спокійного сну максимум з 22-00 – зона тиші, відпочинку. Людська природа сама виконає необхідну інтелектуальну роботу на основі отриманих наукових знань, практичних умінь і навичок, компетентностей, професійних якостей, з урахуванням того, що основне поле професійної діяльності учня навчання, вивчення, самоосвіта, самовиховання, самоаналіз;

- вона постійно навчається у своїх однокласників, учителів, батьків, родичів, наставників;

- вона задає запитання, відповідь на які знає або не знає, це спосіб звірити свої знання та пізнати більше;

- вона слухає уважно частіше і більше ніж говорять, осмислює та переосмислює почуте тому, змалку її привчають, що спокійний розум дає самі потужні прориви в пізнанні, знаннях, творчості;

- її привчають робити вигляд і вона постійно, системно, наполегливо працює над тим, що вона нічого не розуміє, але навчають помічати все, у тому числі і дрібниці, тим самим отримують шанс спостерігати, досліджувати, аналізувати, порівнювати глибше;

- її привчають зберігати спокій тоді, коли інші втрачають контроль, адже під час хаосу, турбулентності, деформації, дифузії важливо вийти на рівень розуміння, розвитку та реалізації змісту та процесу трансформацій;

- її привчають володіти силою Слова і тиші з урахуванням того, що мовчання говорить гучніше слів;

- їх навчають зберігати, акумулювати та приховувати свої сильні сторони, що дає можливість тренувати увагу та зосереджуватися на рівні, якості, ступені, рівні досягнутого результату та успіху;

- їх навчають навичкам “прочитувати” людей без слів, що є основою стабільного, стійкого розвитку своєї інтуїції та бачити закономірності, причину, першопричину там де інші не бачать, не помічають, пропускають.

Історична практика організації навчання і виховання дітей та учнів у закладах освіти свідчить про те, що не варто ускладнювати пізнавальний та навчальні процеси, а йти від простого до складного, від одиничного до множинного, від випадкового до системного, від першопричини до причини, наслідків та результату. Тому дітей та учнів необхідно навчити ставити чіткі, зрозумілі та посильні й складні завдання із врахуванням того, що правильно поставлене питання акумулює в собі половину відповіді, а правильно та чітко поставлене завдання вказує вірний та оптимальний шлях його вирішення або розв'язання.

Саме тому навчально-виховний процес в гімназіях та ліцеях має бути спрямований над створенням таких умов коли кожний учень послідовно, системно, напружено, навчається, вивчає, саморозвивається і працює розумно без перевантаження та стресів.

Необхідно врахувати також, що процес пізнання, навчання, вивчення, самовиховання творчо обдарованої особистості особливо на перших етапах триває довше і складніше, ніж передбачається тому необхідно навчити учнів планувати свій час із запасом та робити все без поспіху й завчасно.

Діти та учні з раннього дитинства мають знати, що кожна творча обдарована особистість має свій діапазон, рівень, темп розвитку головне не боятися перешкод, труднощів та не звертати з обраного шляху, а для цього необхідно дотримуватися ряду правил:

1. Виконуй основний закон пізнання: “Повторення – мати навчання”. Навчання це не зовнішні, заздалегідь підготовлені відповіді, навчання – це щодення, щохвилинна, щосекундна робота мозку та мислення, праця над своїм внутрішнім світом, над собою, над своїм тілом.

2. Свою значимість і цінність не доводять. Про нас знають більше ніж ми думаємо (тільки із одного всеукраїнського центру більше семи раз продали інформаційну базу та персональні дані українців, у тому числі вік, стан здоров'я, група крові і т.п.). Представники закордонних, як правило, приватних структур володіють повним об'ємом даних про сферу науки і освіти України, про учасників освітнього процесу, науковців, керівників і тому вони приїжджають уже із заздалегідь визначеними завданнями, установками, запитаннями, тому недоцільно відкривати та розчищати їм дорогу для їхніх маніпуляцій.

3. Хочеш подобатися всім – втрадиш повагу до себе. Ціную свої знання, статус, родовід, досвід, здобутки, напрацювання, історію і пам'ятай, що люди цінують межі, а не догодження та підлабузництво.

4. Не попадай під вплив маніпуляторів, адже вони як правило не кричать, а своїм “тихим” впливом понижують рівень твого захисту, обмежують доступ до об'єктивної інформації, правди, Істини, тиснуть на твої слабкі місця та сторони, прогалини в знаннях історії розвитку свого роду, народу, займаються фальсифікацією, істину намагаються перемістити в площину фейків та “міфів”. Особистості впродовж всього життя варто постійно вчитися розпізнавати це.

5. Цінність не доводять, адже кожна людина безцінна творча обдарована особистість. Дешеві істоти продаються і продають самі, дешеві речі продаються на розпродаж, творчі обдаровані особистості – не продаються і не продають, не зраджують.

6. Не біжи за тим, хто йде від тебе та/або робить вигляд, що ти нічого не вартуєш. Це не втрата, це пастка і ніколи не забувай – інтригани, бруд і сміття маю виноситися самі ті хто їх породив, тому не варто забруднювати руки, тримай думки і помисли чистими і Богоугодними.

7. Не прощай зради ні в малому, ні в великому, ні в стратегічному. Хто зрадив та/або обікрав один раз – зробить теж саме знову і знову.

8. Запам'ятай ворог є той хто втішається твоїми проблемами, нестатками, втратами, а той хто готує пастки, щоб ти потратив у провалля.

При правильній організації пізнавального процесу творчо обдарована особистість має бути підготовленою до того в певному віці та на певному етапі навчання наступає різкий прорив – перехід засвоєної кількісної наукової інформації у наукові знання, наукове мислення, наукову свідомість коли учень готовий широко ділитися своїми думками, напрацюваннями із однокласниками, ровесниками, учителями та науковцями. У даному випадку для учнів мають бути створені умови для апробації своїх знань і однією із таких систем є Мала академія наук України, яка доповнюється учнівськими олімпіадами, конкурсами, турнірами, змаганнями, виставками на яких учасник може представити свої здобутки в повному обсязі.

В умовах війни та воєнного стану діти, учні, батьки мають бути готовими, що на певному етапі процес навчання та життєдіяльність можуть піти не так як бажається та бути твердими, непохитними, стресостійкими. Бажано з раннього віку дітям та учням усвідомити, що війна це не випадковість, а зумовлена певними чинниками, діями або бездіяльністю та “раптово” виникає при певних першопричинах порушення закономірностей духовного, морального, філософського, політичного, математичного, технічного, лінгвістичного, інформаційного технологічного змісту та розвитку.

На сферу науки і освіти, сім'ю, суспільство, державу покладається завдання навчання і виховання духовно, морально, психологічно, інформаційно, генетично, біологічно, фізично та всебічно здорового, освіченого, культурного, розумного, кмітливого, інтелектуального, мудрого, доброзичливого молодого покоління

Саме тому в усіх випадках життєстійкості, життєдіяльності та життєтворчості, непередбачуваних ситуаціях необхідно взяти собі за основу такий постулат:

Назад слід дивитися із вдячністю;

Вперед необхідно дивитися з надією;

Вверх важливо дивитися із щирою молитвою із відкритим серцем;

Вниз треба дивитися із щирим каяттям;

Навколо себе важливо, слід, необхідно, треба дивитися із любов'ю.

Отже, українська школа спільно з батьками та суспільством має побувати так навчально-освітній процес, щоб її випускники все життя дотримувалися, сповідували та захищали такі засадничі принципи:

Душу свою необхідно віддати Богу;

Серце – матері;

Любов – ближньому;

Життя – необхідно віддати за Україну, за Вітчизну;

Чесць берегти в собі з раннього дитинства і нікому не віддавати.

І пам'ятати, що той, хто не забуває і опирається на Історію СВОЇХ – сім'ї, родини, народу той є непереможним та бачить і прогнозує мінімум на три покоління вперед.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- [1] *Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту* / пер. І. Огієнка; Українське біблійське товариство. Б.м., 2013.
- [2] *Біблія для дітей*. Вид-во: Почаївська Лавра, 2015.
- [3] Верховна Рада України. (1996, Черв. 28). *Конституція України № 254к/96-ВР*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [4] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). *Закон № 2145-VIII «Про освіту»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- [5] Верховна Рада України. (2020, Січ. 16). *Закон № 463-IX «Про повну загальну середню освіту»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- [6] Верховна Рада України. (2015, Листоп. 26). *Закон № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
- [7] Верховна Рада України. (1991, Серп. 24). *Постанова № 1427-XII «Про проголошення незалежності України»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#n10>
- [8] Конституційний Суд України. (2002, Листоп. 21). *Рішення № 18-рп/2002 «у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень постанов Кабінету Міністрів України "Про встановлення плати за користування підручниками в загальноосвітніх школах", "Про внесення доповнення до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1996 р. № 1031" та пункту 5 Постанови Кабінету Міністрів України "Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 1998 р. № 1128" (справа про безоплатне користування шкільними підручниками) справа № 1-29/2002»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-02#Text>
- [9] Конституційний Суд України. (2004, Берез. 04). *Рішення № 5-рп/2004 «у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України "держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах" (справа про доступність і безоплатність освіти) справа № 1-4/2004»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#Text>

- [10] Конституційний Суд України. (2023, Лют. 07). *Рішення № 1-р/2023 «у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього частини другої статті 22 Закону України "Про повну загальну середню освіту" справа № 1-5/2020(118/20)»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text>
- [11] Що говорив академік про віру в Бога?
Джерело: <https://slovoproslovo.info/pomer-boris-paton-scho-govoriv-akademik-pro-v-ru-v-boga>